

Szabó Zoltán:

Budapest várja Budapest regényét

A „Magyar Főváros” május 27-i számában e cím alatt érdekes ankétet közölt Pogány Béla kezdeményezésére. Az ankétára Bókay János egy tavalyi cikke adott alkalmat, amely azt sürgeti, hogy a magyar irodalom rójja le tartozását Budapesttel szemben, teremtsen meg azt a átfogó, hatalmas regényt, amely az lehet Budapestnek, ami Dos Passos regénye New-Yorknak. A körkérdéshez hozzászóltak Bókay János, Csathó Kálmán, Herczeg Ferenc, Harsányi Zsolt, Illés Endre, Kassák Lajos, Kárpáti Aurél, Keresztury Dezső, Lovász Márton, Nagy Lajos, Némethy Károly, Rónay György, Thurzó Gábor, Zilahy Lajos, Némethy Károly tanácsnok a főváros részéről, s a Singer és Wolfner, Palladis, Athenacum, Vajna és Unio könyvkiadók. Az írói hozzászólások nagyrészt megegyeznek abban, hogy a regényt budapesti születésű és fiatal íróknak kellene megírnia. „Mi idősebbek még a vidéki Budapestet ismerjük, az nőtt a szívünkhez” — írja Herczeg Ferenc. — Nagy Lajos megemlíti, hogy egyszer már vállalkozott erre a feladatra „Budapest nagykövetség” című regényével, Rónay György és Thurzó Gábor az ifjabb urbanus írók nevében magukénak érzik a feladatot, a megvalósítást erettebb esztendőkre tervezve. Zilahy Lajos szkeptikus a feladattal szemben, Csathó Kálmán, Kárpáti Aurél, Keresztury Dezső s magam is kövte hisszük, hogy a kívánt mű feladat-szerű nekifohászásokból megszülethessék. Némethy Károly a családregény műfaját ajánlja, Bókay János, Harsányi Zsolt, Illés Endre a kívánt mű megszületését szükségesnek is, lehetségesnek is érzik, s a nyilatkozó kiadók egytől egyig lelkesednének érte. Kassáknak gyakorlati javaslata van: a főváros és a legnagyobb kiadók együttesen írjanak ki egy pályázatot, erre névszerűen szólítsanak fel egyes írókat, a művek kiadását (feleltem honoráriummal) vállalják a kiadók, a legjobb művet jutalmazza külön is a főváros. Röviden körülbelül ez az ankét summája.

Budapest és az irodalom

Ám: a dolgot őt magát nézzük! Azt hiszem, senki sem gondolja, hogy az irodalom nem törlesztett adósságából. A Budapest-versekből a magyar irodalom egyik legszebb antológiáját lehet összeállítani (példa is van erre), költőinknek is mindig szívügye volt ez a város. „A magyar költő alkotta meg elsőnek Budapest képét”, írta egy polgármester, Sipőcz Jenő. Nyilván Virághra és Berzsentyre gondolt. Prózáirónk munkáiból pompás *pages choisies*-kötetet lehetne összeállítani Budapest-leírásokról. Csak annyiban maradna alatta a pompás „*Air et manieres de Paris*”-könyveknek, amennyivel regényirodalomunk és prózáirásunk újabbkeletű és fejletlenebb, mint a franciáké. Mai, nagyrésztben népies irodalomunk megtéveszthet ugyan, de nem tartósan. Városrájongót s Budapest hívót ismerek harmat — a falukutatók közül is. A kérdés tehát nem ezen a téren fekszik, nem a hajlandóságot kell hibáztatnunk, ez megvan. Viszont, hogy a nagy Budapest-regény, amely egészében kifejezi Budapestet, csakugyan nincs meg.

Vidéki Budapest

Miért nincs meg? Azt hiszem, azért, mert mindeddig Budapest maga se nagyon volt meg a szó igazi, lelki értelme szerint. Volt itt egy nagyváros, amelyben bennszülött kisvárosiak és bevándorolt vidékiek laktak. Ennek a Budapestnek első jellemzője az volt, hogy táji egyéniségén túl nem volt egyénisége; nem volt budapesti. Pesti rokonaim lakásában, hol Ungban, hol Sárosban, hol Szolnokon éreztem magam. Hamisítatlanul vidéki vasárnap délutánokat töltöttem körükben, kaláberrel, szódás borral, családi eszmecserével. Színházba semmivel sem — entek többször, mint azok a rokonok, akik csakugyan vidéken laktak s akik fel-

ugrottak bevásárolni és körülnézni. Nemcsak Herczeg Ferenc, hanem a fiatalabbak is a vidéki Budapesttel ismerkedtek meg először. Budapest lakóinak életformája szerint mindössze öt-hat év óta kezd nagyvárossá válni. Eddig hiányzott belőle az az *egység a sokféleségben*, amely minden igazi nagy témának *faculté maitresse-e*. Lehet-e nagy regényt írni egy nagyvárosról, amelynek vidékiek a lakosai, egy életformáról, amelynek igazi otthona nem itt van, egy városi társadalomról, amely oppozícióban van az urbanitás törvényeivel szemben. Megannyi lélektani és szociológiai ellentét. Budapest

Magyarország társadalmának rétegei és típusai keveredés nélkül éltek együtt, a város küzdőtér volt, nem olvasztótégely. Ila igaz az a tétel, hogy a kifejezhetetlen nem létezik, igaz az is, hogy ami nem létezik, nem lehet kifejezni. Az irodalom pontos vetülete az életnek és a társadalomnak: *irodalomunkban azért van sok népi és úri regény, mert a népi és úri életforma határozott, kialakult, ábrázolható valamit. S azért van kevés városi regény, mert a városi életforma határozatlan, kialakulatlan valami, most forr, mint a must. S ez még fokozottabban áll a nagyvárosi életformára.*

Budapest-regény

Vagyis a Budapest-regény organikus szociológiai okok miatt hiányzik. Ugyancsak organikus irodalmi és szociológiai okok miatt fog majd megszületni: azért, mert a budapesti életforma kialakult. A kialakulás tempójáról ítélve a Budapest-

regény témahelyi föltétele egy-két évtizeden belül meglesz. Légkörbeli föltétele (mindenekelőtt a teljes kifejezési szabadság), reméljük, szintén meglesz. Ekkor már csak a megfelelő tehetségre lesz szükség.

Közkívánatra?

Az, hogy Budapest „várja” Budapest regényét, ilyenformán nem fog remekművet teremteni, remekművek nem születtek soha a közvélemény nyomására. Az író-teremtés nem a kereslet mértékét figyelő piaci termeléshez hasonlít, hanem inkább a születéshez magához. Éteregy és egy körülmény összeajtszása kell hozzá, hogy a nagy mű megszülessék, ép úgy, ahogy a magzat ezer és egy szerencsés körülmény

összejátszódása folytán fejlődik ki. A kívánt mű születését sem megakadályozni, sem előmozdítani nem lehet hatályosan, s az apa szerepe sem Budapest Székesfővárosra, hanem a *kialakuló budapesti életformára, a formába ömlő budapesti társadalomra vár*. A Székesfőváros legfeljebb egy gondoskodó nagybácsi szerepére vállalkozhatik, ha nem akarja félreérteni feladatát. E minőségben azonban sokat tehet.

Hézagpótló remekművek?

A kérdés az, hogy miként? Nem hiszem, hogy a Kassák ajánlotta módszer hatálos legyen. Az ilyen pályázat eredményezhetne néhány jó s egy-két kitünő művet. Ha regényírásunk mai állapotát illúziótlannul nézzük: *remekművet ma és a háború utáni első esztendőkből aligha hozhat*. Azzal a pillanatnyi jól megerdemelt haszonnal szemben, amelyet az ilyen pályázaton részvétel néhány írónak hozna, számos káros jelenség állana. A nagy várakozásokat nagy csalódások követnék. A nálunk szokásos módon a felforrított buzgalom az eredmény láttára évtizedekre lelohadhatna. A közönség, amely „vár”, a helyett hogy tapintatosan *óhajitana*, esetleg felbosszankodhatnék. Különben is: *az egy alkalomra szóló díjak és pályázatok nem tudják befolyásolni az irodalom organikus életét, inkább a kiadónak és egy könyvnek használnának reklám formájában,*

mint az íróknak és az irodalomnak tartós buzdítás formájában. Viszont: irodalmunk mai aránytalannul vidéki elfogultságú állapotában csakugyan szükséges lenne anyagiakkal párosult erkölcsi buzdítás az urbanitás minél jobb kifejezésére. Ennek módjait és lormait azonban az irodalom, vagy általában a művészet autonóm törvényeinek figyelembevételével célszerű meghatározni, vagyis tudomásul véve azt, hogy a művészet mégis csak közelebb van az alchimiához, mint a kémiahoz, a varázsoláshoz, mint a termeléshez s hogy sikerült érdekházasság férfi és nő között lehetséges ugyan, de igazi író és téma között soha. A nagy nemzeti feladatokra irányuló nagy vállalkozások még Arany Jánosnál is csakonk maradtak. Hézagpótlásra nem lehet remekművet írni. A remekművekről mindig utólag derül ki, hogy „hézagpótlóak”.

Pályázatok, jutalmak

Mi következik mindebből? Mindenekelőtt az: ha a társadalom, vagy a közösség, vagy egy város valamit vár az irodalomtól, azt célszerű, ha *nem határidőre beállított, határozott feltételekkel ellátott kívánság, hanem állandó, tapintatos óhaj formájában* fejezi ki. Ez az élv az irodalmi díjak és jutalmak kiírásának területén így fest: *aligha vezet célra valami versenytárgyalás-szerű pályázat. Ennél célravezetőbb, ha évente ismétlődő jutalmat tűznek ki, s még celszerűbb, ha a jutalmazhatók közül nem zárják ki a*

költőket, e címen már eddig is ki lehetett volna tüntetni Tóth Arpád, vagy József Attila költészetét, mint mindmáig a legvárosibb magyar költői műveket. Az irodalmi díjak közül csak az ismétlődő jutalmak jelentenek eleven erőt, csak ilyenek tudják az írók figyelmét tartósan egy-egy feladat felé irányítani. Eyszeri jutalmak s pályázatok többnyire olyan műveket eredményeznek, amelyekről dicséretképpen azt lehet elmondani, hogy az író nagy fába vágta a fejszéjét.

A két adós

A „Magyar Főváros” ankétja tiszteletreméltó, jószándékú és nagyra-becsülendő kezdeményezés. Mind az irodalomnak, mind Budapestnek érdeke, hogy legyen folytatása s olyan folytatása, amely a lehető legjobb eredményt az írói szabadság lehető legnagyobb tiszteletbentartásával biztosítja. Az irodalom adósa a fővárosnak. Igaz, de a főváros is adósa az irodalomnak, s ezt az adósságot nem lehet csupán másodrendű díszsírhegyekkel letörleszteni. Egy irodalmi mű rengeteget tehet egy városért: gondoljanak az „Üllői-úti fák”-ra. Még ma is szép e soroktól az Üllői-út, noha már kivágták a fákat. Próbálják meg pénzértékben

kifejezni azt, amit Balzac jelent *Párizsnak*, vagy az *Apollinaire*-sorok a *Pont Mirabeau*-nak! Körülbelül olyan a rangja a szajnai hidak közt, mint nálunk az összekötő vasuti hidak. S mégis elgyalogoltam oda, hogy elrecitáljam: „*Fut a Mirabeau-híd alatt a Szajna — s a szerelme*”. Erre csak egy költő bírhatott rá. Hogy Budapest szebb legyen, mint ma, ahhoz nemcsak pallérokra s építészekre, hanem költőkre és írókra is szükség van. Ezt nem azért mondom, mintha ők valamit kívánnának a szolgálatért. De a megbecsülés jólesik nekik. Ilyenformán a *Magyar Főváros* ankétja is.